

Предивно бысть чудо в Полотськъ

Валентин Чемерис

— Хоч "полоцьке чудо", або "чудо в Полоцьку", назвемо його так, сьогодні мовби ж усім відоме (принаймні тим, хто хоч раз у житті читав "Повість врем'яних літ", не кажучи вже за істориків), але жаль, що на нього ніхто й ніколи по-серйозному, не кажучи вже за науковий підхід, не звертав уваги, сприймаючи його за ще одну байку, черговий забобон, яким в історії людства несть числа, дияволщину та бісівство...

Так почав свою розповідь мій негаданий співбесідник, назвемо його Миколою Миколайовичем — астрофізик, спеціаліст із фізичних полів Землі, а загалом, — його власне зізнання, — уфолог-любитель, який на дозвіллі цікавиться утопією, феноменом НЛО, літаючими тарілками, "контакторами", які буцімто зустрічаються і бесіднують з істотами з космосу, одне слово, фантастикою та різними фентезі, полтергейстами, демонологією, бісами, паранормальними світами та іншою чортівнею, який всю цю чортівню і нечортівню намагається осмислити з наукових позицій і параметрів.

Так він представився мені того дня, гарного липневого дня, коли ми сиділи в Києві біля підвалин Десятинної церкви на Старокиївській горі, де на світанку нашої Русі був детинець і звідки за словами Нестора пішла Руська земля. Запаморочливо пахтіла пралипа, посаджена ще Петром Могилою, гули бджоли, на зеленій траві ганялися за метеликами діти. Ми сиділи на лавочці й мирно бесідували. Власне, говорив він, а я чемно слухав. І нічого... мм... такого не передбачалося. Микола Миколайович, чи той, хто назвався цим ймення, наче був в ударі.

— Так ось про те, що сталося 812 років тому в Полоцьку, — в руках мого співрозмовника (ще мить тому в них нічого не було, портфеля він теж не тримав), як з повітря матеріалізувався ошатний томик. Скосивши око, я прочитав на титульній сторінці: "Повість врем'яних літ" Літопис (за Іпатським списком). Київ. "Радянський письменник" 1990. Переклад, післямова та коментарі В. В. Яременка".

"Гм, — подумав я (мені це видання добре знайоме). — Чим мене цей... спеціаліст по чортівні хоче вразити? І взагалі... Де він узявся? Коли я присів на лавочці, його ніде не було, я заплющив очі, випростав ноги, слухаючи бриніння бджіл на прабабусі липі, з насолодою вдихаючи духмяний запах, а коли розплющив очі, цей спеціаліст по чортівні вже сидів і ми бесідували, як наче давні знайомі, — гм-гм..."

Туркотіли горлички.

Тепло, гарно, нікуди не треба спішити. Я зручно всівся, Микола Миколайович, який невідомо звідки взявся, відкрив потрібну сторінку (а втім, вона, здається, сама відкрилася) і прочитав:

— "В літо 6600 (1092). Предивне чудо було в Полоцьку: тут вночі з'явилися привиди, стогнали опівночі, як люди, шниряли біси вулицями. Коли хто із хоромів виходив, щоб побачити, відразу ж був бісами непомітно уражений і від того помирав, і ніхто не насмільовався виходити з хоромів. Після цього почали (біси) вдень з'являтися

на конях, і не було видно їх самих, але видно було копита їхніх коней, і люди говорили: "Мертві б'ють половчан". Почалося це знамення від Друцька".

Я, пригадую, запитав:

— Від якого... Друцька?

— Як по-давньоруському, то правильно буде Дрютекск — город у Полоцькій землі, нині село Друцьк Вітебської області в Білорусії.

— А-а... — невиразно я і по хвилі: — Виходить, привиди (біси, як уточнює Нестор) вперше з'явилися — бозна звідки вигулькнувши — біля города полочан Друцька і на конях рухаючись, прибули в Полоцьк, вчинили там бешкет і взагалі неподобства різні, а декого і на смерть вразили...

— Виходить...

— І більше про це "чюдо", як в оригіналі, Нестор не пише?

— Не згадує.

Медвяно пахтіли липи, гули бджоли. Я ліниво думав: і де він узявся, цей "спеціаліст з чортівні", і чому я маю його слухати?

— І ніхто цей запис Нестора не коментував і не коментує, вочевидь сприймаючи його за чергову бісівщину.

— Мабуть, серйозним людям та ще науковцям, — мовив я не без шпильки, — цим займатися... мм... не солідно?

— Мабуть...

— Гм... А може, це і справді бісівщина?

— Можливо.

— А раптом Нестор просто... просто записав чергові чутки?

— Ні, йому треба вірити, він записував лише достовірні факти. Ось приклад. Хоча б і такий: "У це ж літо було знамення на сонці: зникло, мало його залишилося, стало як місяць о другій годині дня місяця травня в двадцять перший день. І далі Нестор зазначає, що в те літо "упав превеликий змій з небес, і вжахнулися всі люди. У те ж врем'я земля так стукнула, що багато хто чув".

— Коли "превеликий змій з небес упав", то про що це говорить? Про бісівщину. Все це з розряду казок, передань, повір'їв і взагалі — забобонів. А вони були вже й тоді дрімучими.

— Не спішіть. Перше. Щодо знамення на сонці. Це сонячне затемнення.

— Звідки відомо?

— Наукою перевірено, що справді, як і зазначає Нестор, 21 травня 1092 року було сонячне затемнення о другій годині дня, тобто через дві години після сходу сонця. Не забуваймо, доба на Русі ділилася на дві частини різної тривалості. Денні години починалися після сходу сонця, а нічні — після заходу сонця, а тому друга година дня — друга година після сходу сонця. Все збігається. Нестору треба вірити.

— А змій, що впав з неба?

— Йдеться про падіння на землю великого метеорита, вогненний слід якого і вважали за небесного змія. Нестору треба вірити.

- І його словесам про бісів на конях?
- І про бісів на конях теж.
- Себто... невидимцям?
- Атож...

Помовчали. Гули бджоли, гралися діти, лагідно сяяло сонце. На душі було затишно і умиротворено, а тому не хотілося думати ні про яких бісів. Та все ж...

— А подібні... невидимці, скажемо так, коли-небудь зустрічалися? Хоча б в інших народів?

— О-о, — з готовністю вигукнув мій дивний співрозмовник. — Та скільки завгодно подібних фактів! Історично зафіксованих! Ось хоча б кілька з них. Року 1876-го на вулицях китайського міста Нанкін спалахнула жахлива паніка: в місті з'явилися невидимі демони, які відрізали в людей традиційні косички. Рятуючись, горожани закривали голови, аби вберегти волосся, але де там! Паніка невдовзі поширилась і на Шанхай та інші китайські міста, де невидимі істоти, як і в Полоцьку, почали навіть убивати людей. Особливо уві сні. Історія набула розголосу і тривала чи не три роки, але загадкових злих духів, які стригли волосся, так ніхто й не бачив, хоч вони остригли сотні й сотні китайців. А втім, то був не перший випадок, у піднебесній збереглися документи — "невидимців, які стригли волосся", знали ще в епоху династії Вей (477-517 роки до н. е.).

— Гм... — не знаючи як реагувати, гмикнув я. — І що?

— У 1890 році масова паніка охопила Японію, як з'явилися невидимці, які наносили людям рани в шию. Довжина порізу сягала дюйма. В Європі тільки посміювались з цього. Одна з газет, здається, англійська "Дейлі мейл" з гумором описувала, як в Лахорі невидимці хапали індонезійців прямо на вулицях... Але англійці перестали сміятися, як у 1922 році масова паніка спалахнула в Лондоні, коли невидимці почали хапати на вулицях дівчат, відрізали їм волосся і загадково зникали. Ніхто не міг порятувати чи захистити молодих англійок. У великому європейському місті серед білого дня в людей несподівано зникало волосся з голови. А потім знахабнілі невидимці почали наносити лондонцям навіть ножові рани в шию. Преса про те писала. Все достовірно, хоч і фантастично на перший погляд.

— Фантастично не лише на перший погляд, — не втерпів я, — а й на другий, третій... І на будь-який.

— Згоден з вами. Але подібне траплялося і в США. У 1873 році в штаті Вісеонсин, наприклад, на вулиці містечка Меномоні у дівчини серед білого дня, яка йшла з матір'ю, раптом відчула, як "хтось зістригає їй волосся майже до коріння і воно при цьому безслідно звітрувалось". "Нью-Йорк таймс" писала у 1831 році про те, як невидимі істоти наносили людям рани в голову. Траплялося подібне й пізніше, літ через тридцять, коли невидимці нападали на дітей, кусали їх, душили. Сліди укусів бачили свідки. Збереглося свідчення двадцяти очевидців про те, як хтось невидимий для ока кусав їм руки. Вже зовсім недалеко від нашого часу, у 1960 році поліцейські були свідками, як двадцятилітнього південноафриканського фермера Джімі де Бруїна

"потрошили" невидимці — він кричав, а на ногах його з'являлися без видимих причин рани. На очах у поліцейських. Пошкодження було нанесене чи то скалпелем, чи бритвою... В середньовічних легендах Уеллса є казки про шапки-невидимки і чарівні плащі, що робили його власників невидимими. А тільки було видно лезо меча, що матеріалізовувалося за мить до нанесення удару...

— То Герберт Уеллс, мабуть, подібні казки знав, коли писав свого "Невидимця"?

— Цього не відаю, але невидимі істоти, які могли наносити шкоду людям, були відомі за століття до Уеллса. В українському фольклорі теж. Згадайте хоча б казку "Видимо й невидимо", в якій діють дві істоти — Видимо і Невидимо, вони й столи накривають з усілякими наїдками та питвом, прислужують, самі застаючись невидимими. І навіть на замовлення слуги ломачкою-самобійкою відлупили пана... Не з неба ж ці казки впали, а створені вони на основі реальних фактів.

— Але ж Нестор подібних невидимців називає бісами.

— А як він міг у його час їх називати? Тоді таких понять, як, скажімо, фантом чи полтергейст не існувало.

— То це міг бути... фантом?

— Точніше — колективний фантом.

— Чий, чий?

— Загиблих людей. Нестор пише: "... І нашість велике було половців звідусюди, і взяли три городи: Посічень (Переволоку), Прилуки і багато сіл завоювали. У це ж літо воювали половці ляхів..." Очевидно, біля Друцька руси розбили загін половців, от їх душі, аури, фантоми — називайте, як хочете, — і никали, не знаходячи собі пристанища, від Друцька вони пішли на Полоцьк, і шкодили там... Подібні свідчення про аури загиблих, що зустрічаються біля могил, ні-ні та й з'являються. Як, наприклад, аури моряків біля братньої могили у Севастополі — їх бачило багато людей. Навіть преса писала. А після освячення вони більше не з'являлися...

Фантом, фантом, пригадував я. Здається, це означає в перекладі з французької привид, примара, ілюзія. А ще фантомом називають модель людського тіла або якоїсь частини натурального розміру. Використовуються як наочний посібник у медичних вузах.

— А ще фантом — подоба людини, що з'являється перед очима, — почав я пригадувати вголос. — Так таки, привид...

— Про фантомний біль що-небудь чули, добродію?

— Уявне відчуття болю, що іноді виникає в тій частині тіла людини, яка вже ампутована, — відтарабанив я зразковим студентом прискіпливому професорові. — Або фантомне відчуття неіснуючої кінцівки, коли після операції людина протягом багатьох років відчуває свою ампутовану руку чи ногу, якої насправді немає.

— Ви — не безнадійний, — похвалив мене мій негаданий співрозмовник — я тільки тепер звернув увагу, які в нього жовті очі... Гм... Зроду не бачив у людей таких жовтих очей. І на китайця мовби не схожий... Пригадалось давнє українське повір'я: якщо в кішки жовті очі, то це перша ознака, що в цю кішку перевтілилась відьма. Пригадав і

мені стало смішно — казна-що таке! — Фантом, перейдемо ж до головного, це душа людини, її енергетичний згусток, аура, що формою нагадує свого носія, тільки безтілесна...

— Ви думаєте, — почав я здогадуватись, — що ті біси в Полоцьку, про які записав до своєї по "Повісті..." Нестор і є суть фантоми? Аури загиблих людей, які невідь-чому заблукали в місто? — незнайомець кивнув і його жовті очі стали ще жовтішими, аж неприємно було на них дивитися — чи він, може, хворий на гепатит? — Але хто в той час, у травні 1092 року міг з'явитися у Полоцьку?

— У Нестора на це й відповідь готова: хоч сам він про це й не здогадувався. Ось, — здається, "Повість врем'яних літ" розкрилась на колінах у незнайомця сама собою на потрібній сторінці: — Цитую: "... І нашествя велике було половців звідусюди..." Але не тільки половці нищили русів, руси їх теж нищили — заслужено. Отож вони й вирубали якийсь загін кочовиків. Чи не біля Друцька. З тіл повиходили фантоми (чи аури) і, зібравшись в гурт, блукали тими краями від Друцька до Полоцька, шкодили людям, а багатьох і повбивали. Зважте, душа загиблої людини якийсь час залишається на землі, отже, блукає і мстить живим... У нашому фізичному тілі існує й інше тіло, психічне. Себто безтілесне. Воно може мандрувати поза фізичним тілом — це вам і буде фантом чи аура. В хвилину смерті тіло людини покидає енергетична субстанція, що традиційно називається душею. Вона потім і блукає. Як на забобонних чи неосвічених — біси.

— А що, коли це... полтергейст, що з німецької перекладається як домовик. Явище пересування, падіння, зникнення предметів, завдання шкоди людям, що їх пояснюють як витівки духів, бісів, домовиків та іншої нечистої сили.

— Одне з найраніших (принаймні зафіксованих історією) свідчень про полтергейст належить до 856 року до нашої ери. І ось звідтоді впродовж двох тисяч років "характер" цього явища не змінився: полтергейст — це несподіване вторгнення в людське житло сил невідомого походження, що наносять, як правило, значну матеріальну шкоду, здійснюють каліцтва і взагалі, завдають чимало клопотів. Оскільки в різних країнах неодноразово тривали судові процеси і розслідування подібних явищ, названих полтергейстом, підтверджено фактичним матеріалом і задокументовано в багатьох офіційних паперах, протоколах тощо. Полтергейст — явище так званих "шумних привидів" зафіксоване більш як у 30 країнах світу. А повір'я що полтергейсти здатні запускати біси, відьми, чаклуни дожило до наших днів.

Тож і Нестор у випадку з Полоцьком і звинувачує в цьому бісів... Сьогодні спеціалісти сходяться в одному: полтергейст — це фізично реальне явище із властивостями, про які досить послідовно повідомляється протягом всієї історії цього явища. Питання лише в тому, що це — можливості психіки чи й справді явище бісів, залишається без відповіді. Нестор, ще раз нагадую, вважає, що то "уязвление" бісів. Ваша наука досі не в змозі пояснити цей феномен, бо ви ще не всі закони фізики знаєте. А те, чого не знаєте, вважаєте як таким, що не існує, чого, мовляв, і бути не може. А раптом це порушення цілості простору, або взаємопроникнення різних вимірів? Чи це, приміром, зв'язане з коливанням електромагнітного поля Землі, коли

видима частина спектра з якихось причин змінює частоту коливань і переходить у стан, що його не в змозі зафіксувати людина своїми органами почуттів. І тоді ви певні, що то — біси...

— Нестор "чюдо" в Полоцьку пояснює присутністю бісів. А що таке біс? Це уявна надприродна сила, що втілює зло і звичайно ж зображується у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками. Загалом злий дух, диявол, сатана.

— Одне слово, біс його знає, що воно таке, — посміхнувся мій співрозмовник і його жовті очі аж світилися. — Ви скажете, що всі ці явища, всі ці "біси" не відповідають відомим законам фізики. Правильно. Відомим. Але є ще невідомі вам закони фізики. Поки що невідомі, — дивно, кого він має на увазі, коли підкреслює "вам", "ви? Всесвіт, наприклад, безкінечно великий і складається з безкінечно малих атомів. Вони володіють величезною внутрішньою енергією, але залишаються невидимими для вас, — знову "для вас", — а об'єднавшись в молекули, вони утворюють матерію, що оточує ваш матеріальний світ...

— Чий це — ваш? — зрештою, запитав я прямо. — Хіба ви, добродію, не належите до нашого світу?

— Але це не дивлячись на те, що атоми невидимі, — не звернув уваги незнайомиць на моє запитання, — нікому й на думку не спаде заперечувати факт їхнього існування. Адже і ви, і ваші тіла теж складаються з атомів. Чи не так?

Я змушений був кивнути на знак згоди і на якусь мить наче відключився. Коли отямився, незнайомиць все ще говорив:

— Уявіть, що поруч з вашим світом існує такий же інший світ. Який рухається із швидкістю, що на кілька порядків перевищує швидкість вашого світу. Чи відчули б ви його присутність? Ні і ні. Ваша свідомість просто була б не в змозі його зафіксувати. Але від цього інший світ не перестав би існувати поруч вашого. І ось в точці перехрещення паралельних світів і виникають дива, що їх описав Нестор, що їх я назвав би чудом Полоцька... ("Виходить, він — з того іншого, паралельного світу?" — встиг я подумати). Там, де в через незрозумілі вам причини трапляється контакт паралельних світів і виникають загадкові явища та істоти, що їх ви звете бісами і що для вас вони не мають реального пояснення... Кажу, "для вас", маючи на увазі і вас особисто, бо ви такий же закоренілий безвірник, як і решта ваших співгромадян. Я, здається, вас так і не переконав. Навіть, історичними фактами, що їх наводив.

— Оті "факти" про негадане зістригання серед білого дня волосся з людських голів? — гмикнув я і ворухнувся, аби звестися.

— Хвилиночку, — спинив мене дивний незнайомиць із жовтими (прямо-таки аж жовтючими!) очима. — Ваші кпини щодо... "зістригання волосся з людських голів" заділи мене за живе. Даруйте, що вдамся до заборонених методів, але я змушений до них удатись.

— До яких це... заборонених? — я, здається, трохи здрейфив.

— Про це ви дізнаєтесь пізніше. Повернувшись додому.

— Ви, здається, мені... погрожуєте?

І тут я, здригнувшись, побачив, що мій співрозмовник не сидить. Він якось дивно висить. А втім, він сидить, але не на лавочці, а над нею. В повітрі. Казна-що таке. І крізь нього все видно, як ото крізь скло чи яку іншу прозору річ... І пильно дивиться на мене — як не пронизує мене наскрізь своїми жовтючими очима. І від сяйва його очей світ переді мною наче почав згортатися.

Світло померхло зненацька.

Хвилю тому воно ще було. І раптом у наступну мить наче хто, клацнувши вимикачем, виключив білий день. Як ото в помешканні електролампочку. Тільки цього разу хтось вимкнув сонце, а з ним і білий день.

"Диво дивнее", — встиг я подумати. Та хіба ж може таке статися білого, щонайбілішого дня, повного сонця, коли ще до вечора не близько?

Суцільна, непрониклива пітьма наче з неба упала.

Я сидів отетеріло, не відчуваючи під собою навіть лавочки, нічого з реального світу не відчуваючи. По якомусь часі (але, мабуть, хвилин через декілька, так, так, через декілька хвилин) передихнувши, зібравшись з думками і відновивши здатність мислити, я подував, що це очевидно ефект сонячного удару, коли в людини раптом все темніє увічу, але ж ні... Не сонячний ефект, заперечив я собі, адже я зберігав повну ясність розуму та свідомості і добре все пам'ятав — хто я, де я і що зі мною трапилось...

Але ж куди тоді зникли гамір вулиці, голоси людей, шум машин, дитячі вигуки, гудіння бджіл на липі, під якою я сидів і самі її медвяні пахощі... Я боявся ворухнутися, бо здавалося, що піді мною, точніше, під лавочкою розверзлась чорна безодня прірви, з якої війнуло холодом. Я все ще не тямив, що ж врешті-решт сталося?

Пітьма була суцільна і мертва.

Наче у вакуумі. Але такої пітьми в білому світі — навіть найчорнішої ночі — бути не може, бо така пітьма в природі та ще у великому місті просто... просто нереальна і неприродна.

Але так тривало, на щастя, не довго, справді не більше декількох секунд — від трьох до десяти, не більше. (Мені чомусь здавалося, що сім). А тоді неприродна темрява зникла так же раптово, як і з'явилася.

Я схопився, роззираючись...

На Старокиївській горі западав тихий вечір, хоч перед нападом раптової темряви — я добре пам'ятав, — було ополудень.

На лавочці біля мене не було нікого. Гм... Де ж подівся той, жовтоокий спеціаліст із чортівні? Ет, зрештою, махнув я рукою, як з'явився негадано, так і зник — чи й не втрата. Хоча взагалі — цікавий дивак. Астрофізик і одночасно спец по різній там бісівщині. Рідкісне, взагалі, поєднання. А втім, мені швидко стало не до нього, вже якось квапно сутеніло, лише де-де миготіли рідкі перехожі. Я теж заквапився додому, пошкодувавши, правда, що так і не взяв у дивного свого співрозмовника ніяких координатів. Та й він хороший! Зник, не попрощавшись. Хоча й погрожував мене переконати. У чому, цікаво? В тому, в чому тверезо мислячу людину неможливо переконати? Дивак та й годі! Хоча, зізнаюсь, люблю диваків! Навіть астрофізиків, які

водночас є спеціалістами з чортівні, бісівщини, і кого там ще?..

Та яким же був мій подив, коли вдома, ледь переступивши поріг, я викликав своєю з'явою бурхливу реакцію в дружини. Заплакана, змарніла (під очима синці), якась змучена, наче вистраждана, вона, тільки-но я вигулькнув у квартирі, крикнула:

— О-о-о!!! Ти-и??. Нарешті з'явився!!!

— Чому нарешті? — знизав я плечима. — Як обіцяв повернутися о десятій вечора, так і повернувся...

— О десятій, але якого вечора? — в сльози дружина. — Де ти пропадав цілу добу?

— Яку д-добу?

— А ту, протягом якої тебе не було вдома. Та хоч би застеріг... Нема й нема. День немає, ніч немає, знову день минає, а тебе, як і перше, немає... Що я могла думати, коли нині люди в місті пропадають, як у лісі глухому? Я вже й у міліцію дзвонила, у лікарні... І, навіть... навіть, — шморгнула носиком, — у морг... Слава Богу, повернувся... Живий. Але де ти був стільки часу?

— На Старокиївській горі з одним... мм... спецом посидів.

— Цілу добу?

— Бог з тобою, з годину, не більше. А потім той спец загадково щез, як на кілька хвилин чомусь раптово потемніло у світі білому...

— З яким це ти... спецом сидів?

— А з тим... що по чортівні різній та бісах, — відповів я, знімаючи куртку та літнього кашкета. — Сам не відаю, де він узявся і чому підсів до мене на лавочку... Хоча загалом з ним було цікаво. Правда, він якийсь дивний... очі жовтющі... І мов би має здатність чужі думки читати.

Дружина глянула на мене, вражено глипнула й застигла з розкритим ротом і щось намагалася сказати, тикаючи пальцем на мою голову...

— Що з тобою?

— Це з тобою... що? — Нарешті дружина повернула собі дар мови. — Хто тебе так... обкарнав? Для чого?

— Що ти мелеш?

Я глянув у дзеркало в передпокої і не впізнав себе: з розкішної шевелюри, чубатої кучми моєї на голові — ані волосинки. Наче хто бритвою пройшовся.

— Н-не знав... Я не стригся. Навіть не думав про таке...

— Не стригся, а прийшов стриženим... Ти хоч думай, що говориш. Подивися ще раз на себе уважніше...

Я подивився. У дзеркалі моя голова блищала суцільною лисиною — як відполірована. Це ж треба?.. І хто ж це мене обчикрижив, яка нечиста сила? Та ще й так утнула, що я нічого й не відчув. Якщо тільки вона, нечиста сила, — є, в чому я все ще сумнівався.

І тільки-но я подумав, що все ще сумніваюся в наявності нечистої сили, як у глибині дзеркала, відразу ж за моїм відображенням, у ньому виник він — недавній мій співрозмовник по Старокиївській горі, астрофізик і водночас спец із чортівні...

Привиджений, примарений чи... реальний? Виник, наче з глибини дзеркала вийшов. Із його задзеркалля. І став позад мого відображення у тім... віртуальному чи якому там світі?

І підморгнув мені прискаленим жовтим оком.

"Ідіот" — дорікнув я йому подумки, показуючи на свою обстрижену голову.

Він лише насмішкувато розвів руками. Мовляв, що вдієш, довелося, адже ти не віриш у чудо.

І — зник. Розтанув у своєму задзеркаллі, як наче його й не було.

— З ким ти подумки полемізував? — насторожено озвалася дружина. — Чи ж буває не із своїм відображенням у дзеркалі?

Замість відповіді я процитував їй рядок з "Повісті врем'яних літ":

— "Предивно бысть чюдо в Полотьскъ".

Процитував у Києві, в літо 2004-те.